

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ 1

2 Στη σειρά των μεγάλων ημερών της ιστορικής μας ζωής η σημερινή επέτειος του θρυλικού «ΟΧΙ», που αντέταξε ο λαός μας στην αντιφασιστική πρόκληση, είναι από τις πιο τιμημένες · μια υπέροχη ελληνική στιγμή, μια ημέρα με παγκόσμια ακτινοβολία και απήχηση, μια ημέρα μνήμης αυτών που έδωσαν τη ζωή τους για τη λευτεριά της πατρίδας αλλά και των θυμάτων του χιτλερικού «Μινώταυρου».

3 Ένα χρόνο πριν από τον Οκτώβρη του 1940 η φρίκη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου είχε αρχίσει να απλώνεται πάνω στην Ευρώπη. **4** Η Ιταλία, που δεν έκρυβε την επιδίωξή της να κυριαρχήσει στη Μεσόγειο, είχε αρχίσει τις εχθρικές ενέργειες σε βάρος της Ελλάδας με σοβαρότερη τον τορπιλισμό του καταδρομικού πλοίου «ΕΛΛΗ» στο λιμάνι της Τήνου στις 15 Αυγούστου του 1940. **5** Όταν στις 28 Οκτώβρη οι Ιταλοί, σύμμαχοι των Γερμανών, έδωσαν το τελεσίγραφο και ζήτησαν από τον πρωθυπουργό, Ιωάννη Μεταξά, την παράδοση της χώρας πήραν την ίδια απάντηση που δόθηκε αιώνες πριν: **6**

«Μολών λαβέ» / «Ελευθερία ή Θάνατος» / «ΟΧΙ»

7 Οι Έλληνες φαντάροι τράβηξαν για την πρώτη γραμμή να πυκνώσουν τις ανέτοιμες γραμμές μας μέσα σε ένα κλίμα ενθουσιασμού αλλά και αντιμετωπίζοντας φοβερές κακουχίες. **8** Η εθνική ενότητα του ελληνικού στρατού δεν άργησε να φέρει τα πρώτα μηνύματα της νίκης: Κορυτσά, Μοσχόπολις, Πόγραδετς, Πρεμετή, Άγιοι Σαράντα, Αργυρόκαστρο, Χιμάρρα... **9** Όμως, αλίμονο, ο πόλεμος δεν τελείωσε με τις νίκες αυτές. Η ναζιστική Γερμανία έσπευσε να σώσει τον ντροπιασμένο της σύμμαχο. Κατέλαβε την Ελλάδα, αφού παραχώρησε τμήματα της Μακεδονίας και της Θράκης στους συμμάχους της Βουλγάρους και αφού μοιράστηκε την υπόλοιπη χώρα με τους Ιταλούς.

10 Στις 27 Απριλίου του 1941 τα γερμανικά στρατεύματα εισέβαλαν στην Αθήνα. Άρχισε η φρίκη της τριπλής κατοχής.**11** Πείνα και εξαθλίωση μάστιζε τον λαό. Μα και πάλι οι Έλληνες στην πλειοψηφία τους πλην των δοσίλογων, που συνεργάστηκαν με τον εχθρό, αντιστάθηκαν αποφασιστικά. **12** Το αδούλωτο ελληνικό πνεύμα δεν υπέκυψε στον κατακτητή. Στα βουνά και στις πόλεις άρχισε να γράφεται ένα ακόμα έπος, αυτό της Εθνικής Αντίστασης.

13 Οι Γερμανοί αντέδρασαν με μανία. Βασανισμοί, εκτελέσεις, ξεκλήρισμα ολόκληρων χωριών... Χιλιάδες άνθρωποι αγωνίστηκαν και θυσιάστηκαν.

14 Αυτά τα τραγικά θύματα θα τιμήσουμε με το μικρό μας αφιέρωμα «ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑΤΑ 1941-1944» ελπίζοντας ότι το μεγαλείο του αντιστεκόμενου ανθρώπου, ο τιτάνιος αγώνας κατά του φασισμού και το αίτημα για την παγίωση της ειρήνης, ιδιαίτερα στην ευαίσθητη σε ισορροπίες εποχή μας, θα αποτελέσουν τους δείκτες πορείας και το σημείο αναφοράς για όλους μας.

2. ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ **15**

Β. Δεν υπάρχει λέξη που να χωράει τόσο πόνο, μίσος, οδύνη και ευτελισμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας όσο η λέξη «ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ» Μια λέξη που εκφράζει τη μοίρα εκατομμυρίων ανθρώπων, σφραγισμένη με βασανιστήρια, εγκλεισμούς, ξεριζωμούς, στερήσεις, τραγωδίες, ορφάνια, θάνατο. Από τα μεγαλύτερα εγκλήματα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου υπήρξαν αναμφισβήτητα η εξολόθρευση ολόκληρων πληθυσμών και πολλές φορές η καταστροφή ή η λεηλασία χωριών. **16**

Τεράστιος είναι ο κατάλογος των ελληνικών χωριών που κήκαν από τους Ναζί και χιλιάδες τα θύματα [άνδρες, γυναίκες, παιδιά], άμαχοι όλοι που σφαγιάστηκαν στο όνομα του φρικιαστικότερου παραλογισμού που γνώρισε η ανθρωπότητα: του ναζισμού. **17**

«Μαρτυρικοί Τόποι», μια μακριά αλυσίδα ελληνικών χωριών που γνώρισαν τα μαζικά αντίποινα των εισβολέων.

Ήταν η στρατιωτική φιλοσοφία ενός ολοκληρωτικού και απάνθρωπου καθεστώτος που τιμώρησε έναν κατακτημένο λαό, επειδή τόλμησε να υπερασπιστεί την εθνική και την προσωπική αξιοπρέπεια.

18 Η φρίκη αυτή θα σημαδέψει δια βίου όλους τους επιζήσαντες και θα χαράξει για πάντα τη φυσιογνωμία του τόπου μας.

19 Σήμερα, όλοι μας έχουμε το διαρκές χρέος να διατηρήσουμε ζωντανή τη μνήμη της σφαγής. Την κραυγή της απόγνωσης. Είναι το ελάχιστο που οφείλουμε στα θύματα και τον πολιτισμό μας. [Ομιλία του Κάρολου Παπούλια]

3. ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑΤΑ [1941-1945]

20 ΗΠΕΙΡΟΣ

- ΔΗΜΟΣ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑΣ [Ν. ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΣ]
- ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΟΜΜΕΝΟΥ [Ν.ΑΡΤΑΣ]
- ΔΗΜΟΣ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ [Ν. ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ]
- ΔΗΜΟΣ ΖΑΓΟΡΙΟΥ / ΚΑΤΩ ΖΑΓΟΡΙΟΥ [» »]
- ΔΗΜΟΣ ΠΕΡΑΜΑΤΟΣ [» »]

21 ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

Στη διάρκεια της τριπλής κατοχής για τη Θεσπρωτία, Ιταλικής, Γερμανικής, Μουσουλμανικής, η Παραμυθιά έζησε τις πιο εφιαλτικές και τραγικές στιγμές στη μακράιωνη ιστορία της. Η πιο αποφράδα ημέρα ήταν εκείνη που ξημέρωσε στις 29-9-1943. Τη νύχτα της 27ης Σεπτεμβρίου 1943 αποσπάσματα ένοπλων μουσουλμάνων με επικεφαλής Γερμανό αξιωματικό συνέλαβαν 53 άνδρες κάθε ηλικίας.

Η έναρξη των συλλήψεων δόθηκε με τη ρίψη φωτοβολίδων, ενώ ταυτόχρονα η πόλη βούιζε από τους θρήνους γυναικών και παιδιών. Οι συλληφθέντες μεταφέρθηκαν στις υπόγειες αίθουσες του Δημοτικού Σχολείου. Σαν αιτιολογία προβλήθηκε το γεγονός του φόνου έξι Γερμανών στρατιωτών στη θέση "Σκάλα" της Παραμυθιάς που τη φρουρούσαν αντάρτες του Ε.Δ.Ε.Σ. του λόχου Ποπόβου. Οι δυνάμεις κατοχής είχαν ήδη θυροκολλήσει από τις 17-9-1943 στο οίκημα που στεγάζονταν τα γραφεία της τότε Κοινότητας Παραμυθιάς ανακοίνωση στην οποία αναφερόταν ότι "...για κάθε δολοφονία ή τραυματισμό Γερμανού στρατιώτη θα εκτελούνται δέκα χριστιανοί Έλληνες από την Παραμυθιά και τα πέριξ χωριά...", μέτρο που οι στυγεροί δολοφόνοι εφαρμόζαν σ' όλους τους κατακτημένους λαούς.

Εξαιρέθηκαν τρεις, γιατί έντεκα άλλοι πατριώτες είχαν δώσει το αίμα τους ως αντίποινο τις προηγούμενες μέρες για τον θάνατο έξι Γερμανών. Στις 29-9-1943 το χάραμα της μέρας, μεταφέρθηκαν στον προκαθορισμένο τόπο της εκτέλεσης οι μελλοθάνατοι φρουρούμενοι από μουσουλμάνους Τσάμηδες και λίγους Γερμανούς. Ακολούθησαν σκηνές φρίκης. Πατέρας παρακαλούσε ν' αφήσουν ελεύθερο το 16χρονο γιο του και ο γιος ικέτευε να σκοτώσουν αυτόν και να αφήσουν τον πατέρα να αναθρέψει τις μικρότερες αδελφές. Τελικά εκτελέστηκαν πατέρας και γιος. Άλλοι προσπάθησαν με γενναιότητα να δραπετεύσουν αλλά χτυπήθηκαν από τις σφαίρες των μουσουλμάνων Τσάμηδων που είχαν περιζώσει την περιοχή. Ώρα 7 το πρωί το κροτάλισμα των πολυβόλων έσβησε το χαμόγελο των αγέρωχων ανδρών. **22**

Η εκτέλεση τους ανακοινώθηκε αμέσως με έγγραφο του γερμανικού φρουραρχείου Παραμυθιάς που θυροκολλήθηκε στο οίκημα όπου στεγάζονταν τα γραφεία της τότε Κοινότητας Παραμυθιάς. Με την ηρωική θυσία των εκτελεσθέντων συμπατριωτών μας η Παραμυθιά αναγορεύτηκε σε μαρτυρική πόλη.

23 KOMMENO

Οι Γερμανοί κατακτητές είχαν την πληροφορία ότι αποτελεί κέντρο δράσης αντιστασιακών οργανώσεων. Τα χαράματα της 16ης Αυγούστου 1943 μια φάλαγγα με 22 αυτοκίνητα σταθμεύει μπροστά στο χωριό και 400 Γερμανοί στρατιώτες των ειδικών δυνάμεων, οπλισμένοι με όλμους, πολυβόλα, χειροβομβίδες και αυτόματα, το περικυκλώνουν. Οι χωριανοί κοιμούνται, καθώς την προηγούμενη γιόρταζαν το πανηγύρι τους. Στις 4.30' το πρωί δίνεται το σύνθημα της μαζικής εξόντωσης. Μέσα σε ελάχιστα λεπτά το χωριό μας μετατρέπεται σε μια κόλαση φωτιάς και σιδήρου. Οι ριπές, οι φλόγες, οι εκρήξεις σμίγουν με τις κραυγές, τους θρήνους και τον πανικό του πρωινού Αυγουστιάτικου

εφιάλτη. Οι Γερμανοί καταστρέφουν με πρωτόγνωρη μανία ό,τι βρεθεί μπροστά τους. Τουφεκίζουν και σφάζουν αδιάκριτα άντρες, γυναίκες, γέροντες και παιδιά. Λεηλατούν. Ασελγούν και βιάζουν. Βάζουν φωτιά σε σπίτια. Γκρεμίζουν τα πάντα. Εννιά ώρες κράτησε η φρίκη του μίσους και της καταστροφής. Κατά το μεσημέρι οι Γερμανοί φεύγουν, παίρνοντας μαζί τους ρούχα, χρυσαφικά, ζώα, χρήματα και ό,τι άλλο πολύτιμο βρήκαν. Αφήνουν πίσω τους ένα απέραντο νεκροταφείο με 317 πτώματα και 440 εναπομείνουσες σκιές, που πρόλαβαν να κρυφτούν και να γλιτώσουν...

VIDEO: ΣΥΓΝΩΜΗ ΓΕΡΜΑΝΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ ΛΙΓΚΙΑΔΕΣ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

24 ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

- ΔΗΜΟΣ ΑΜΦΙΠΟΛΗΣ [Ν. ΣΕΡΡΩΝ]
- ΔΗΜΟΣ ΒΕΡΜΙΟΥ [Ν. ΚΟΖΑΝΗΣ]
- ΔΗΜΟΣ ΔΟΞΑΤΟΥ [Ν. ΔΡΑΜΑΣ]
  - ΔΗΜΟΣ ΔΡΑΜΑΣ [» »]
- ΔΗΜΟΣ ΚΛΕΙΣΟΥΡΑΣ [Ν.ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ]
- ΔΗΜΟΣ ΠΕΡΑΣΜΑΤΟΣ [Ν. ΦΛΩΡΙΝΑΣ]
  - ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΛΕΧΟΒΟΥ [» »]
- ΔΗΜΟΣ ΧΟΡΤΙΑΤΗ [Ν.ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ]

25 ΔΡΑΜΑ

Στις 28 Σεπτεμβρίου 1941, στη βουλγαροκρατούμενη περιοχή της Δράμας πραγματοποιήθηκε η πρώτη στην Ελλάδα και δεύτερη στην Ευρώπη μετά την τότε Γιουγκοσλαβία ένοπλη αντάρτικη εξέγερση. Οι αντάρτες και οι ένοπλες ομάδες τοπικών οργανώσεων χτύπησαν συνολικά σε είκοσι δύο χωριά της περιοχής και στην πόλη της Δράμας μην αντέχοντας να βλέπουν τους ίδιους αδίσταχτους κατακτητές να σφετερίζονται για τρίτη φορά τη γη και τις περιουσίες τους. Στόχος ήταν κυρίως αστυνομικοί, δήμαρχοι, κοινοτάρχες, αγροφύλακες και

άλλοι φορείς της κρατικής βουλγαρικής εξουσίας, καθώς και συνεργάτες των Βουλγάρων. Σύμφωνα με επισταμένη έρευνα κατά τις επιθέσεις των ανταρτών εκτελέστηκαν τριάντα πέντε (35) Βούλγαροι και δώδεκα (12) συνεργάτες τους.

Ιδιαίτερα δοκιμάστηκε η μαρτυρική πόλη της Δράμας, αν και μέσα στην πόλη οι αντάρτικες επιτυχίες ήταν ελάχιστες. Κατά τη νύχτα της εξέγερσης ο κατοχικός στρατιωτικός διοικητής συνταγματάρχης Μιχαήλοφ, που είχε ειδοποιηθεί στο μεταξύ για τις κινήσεις των ανταρτών στο Δοξάτο, είχε δώσει εντολή να πυροβολείται στο «ψαχνό» όποιος κυκλοφορούσε στους δρόμους, ενώ από τα ξημερώματα άρχισαν οι μαζικές συλλήψεις. Το πρωί της 29ης Σεπτεμβρίου 1941 γέμισαν τα στρατόπεδα και οι βουλγαρικοί αστυνομικοί σταθμοί από πολίτες που δεν είχαν καμιά απολύτως ανάμιξη στα γεγονότα. Ο αριθμός των συλληφθέντων ξεπέρασε τους χίλιους. Την ίδια μέρα άρχισαν οι ομαδικές εκτελέσεις. Χωρίς να προηγηθεί δίκη και καταδικαστική ετυμηγορία, εκατοντάδες Δραμινοί και κάτοικοι της ευρύτερης περιοχής που ήρθαν την_Κυριακή στην πόλη για το παζάρι, που τότε γινόταν κάθε Δευτέρα, θανατώθηκαν σε διάφορα σημεία της πόλης.

Σύμφωνα με τις πρόσφατες έρευνες ο συνολικός αριθμός των θυμάτων που προκάλεσαν τα άμεσα βουλγαρικά αντίποινα –μόνο μέσα στην πόλη της Δράμας– ήταν τουλάχιστον πεντακόσιες εξήντα δύο (562) ψυχές. Ο αριθμός αυτός ίσως να μην είναι τόσο εντυπωσιακός όσο φαίνονται μερικά άλλα εξωπραγματικά νούμερα που παγιώθηκαν έκτοτε στη συλλογική μνήμη κυρίως στη Δράμα και στο Δοξάτο. Ωστόσο, η αποκρουστικότητα ενός εγκλήματος δεν κρίνεται μόνο από τον αριθμό των θυμάτων αλλά κυρίως από την αγριότητα και το μίσος αυτών που το διέπραξαν.

26 ΧΟΡΤΙΑΤΗΣ

Στις 2 Σεπτεμβρίου 1944 ξημερώνει για τον Χορτιάτη ένα συνηθισμένο Σάββατο. Οι κάτοικοί του ξυπνούν ξεκινώντας τις δουλειές της καθημερινότητάς τους. Πολλοί φεύγουν έξω από το χωριό για τις συνηθισμένες αγροτικές εργασίες. Όπως κάθε Σάββατο, ένα φορτηγάκι της υπηρεσίας ύδρευσης Θεσσαλονίκης με δύο υπαλλήλους, συνοδευόμενο, ως συνήθως, από ένα στρατιωτικό όχημα της γερμανικής φρουράς, στο οποίο επέβαιναν ένας γιατρός, ένας αξιωματικός και ένας υπαξιωματικός, ξεκινάει από την πόλη με προορισμό τις πηγές της Αγίας Παρασκευής στο Χορτιάτη για την απολύμανση του νερού με χλώριο, από το οποίο υδροδοτούταν μεγάλο μέρος της Θεσσαλονίκης. Την ίδια ώρα μια ομάδα ανταρτών από το λόχο του καπετάν Φλουριά υπό τον Βάιο Ρικούδη έχει κατέβει από το βουνό, το οποίο αποτελεί καταφύγιο τους, και βρίσκεται κρυμμένη στην περιοχή Καμάρα, στο ρωμαϊκό υδραγωγείο. Γύρω στις 8:30 το πρωί το προπορευόμενο όχημα της εταιρείας ύδρευσης, κινούμενο στο δημόσιο δρόμο του Χορτιάτη, πλησιάζει στο σημείο όπου παραφυλάει η αντάρτικη ομάδα. Το όχημα δεν σταματά στο σήμα των ανταρτών, οι οποίοι ανοίγουν πυρ εναντίον του. Σε κοντινή απόσταση ακολουθεί το γερμανικό στρατιωτικό όχημα, που δέχεται και αυτό πυρά. Σκοτώνεται ένας λοχίας, που δέχεται σφαίρα στο κεφάλι, και τραυματίζεται ένας υπολοχαγός. Ο γιατρός οδηγός του οχήματος, αν και αιφνιδιασμένος, καταφέρνει να ξεφύγει.

Στο μεταξύ, στο χωριό, στο οποίο έχει φθάσει ο αχός των πυροβολισμών, επικρατεί ανησυχία και αναταραχή υπό το φόβο αντιποίνων. Ο κόσμος βρίσκεται σε σύγχυση μην ξέροντας τι πρόκειται να επακολουθήσει και το τι πρέπει να κάνει. Οι περισσότεροι τελικά αποφασίζουν να φύγουν προς το βουνό, ώστε να κρυφτούν, αλλά αρκετές δεκάδες άτομα, κυρίως γυναικόπαιδα και μεγαλύτεροι σε ηλικία, παραμένουν. Μαζί και ο πρόεδρος Χρήστος Μπατάτσιος, που εκτιμά ότι μετά από τις εξηγήσεις που θα έδινε δεν θα

υπήρχαν επιπτώσεις για το χωριό, στηριζόμενος στην πεποίθησή του πως θα βοηθούσε η καλή σχέση που είχε οικοδομήσει με τον γερμανό διοικητή.

Το απομεινόμενο το χωριό σκεπάζει μια βαριά συννεφιά. Μια γερμανική φάλαγγα αποτελούμενη από 32 οχήματα, τα οποία μεταφέρουν στρατιώτες αλλά και ταγματасφαλίτες, ανηφορίζει προς το χωριό. Σκοπός τους τα αντίποινα για την αντάρτικη πράξη και το θάνατο του Γερμανού λοχία. Επικεφαλής έχει τεθεί ο γνωστός για την βιαιότητά του και τις μαζικές εκτελέσεις που έχει προκαλέσει σε πολλές περιοχές της χώρας λοχίας Σούμπερτ.

27 Μόλις η φάλαγγα φθάνει στην πλατεία του χωριού, οι Γερμανοί στρατιώτες και οι ταγματасφαλίτες χωρίζονται σε δύο ομάδες και ξεχύνονται στους δρόμους πυροβολώντας. Εισβάλλουν στα σπίτια, λεηλατούν ό,τι πολύτιμο ή χρήσιμο βρίσκουν, το οποίο φορτώνουν στα οχήματά τους. Συγκεντρώνουν τους κατοίκους στην πλατεία και το εξοχικό κέντρο «Κήπος» του Χρ. Μπατάτσιου, άλλους σέρνοντας και χτυπώντας τους, και παραδίδουν στη φωτιά τα περισσότερα σπίτια. Την ίδια ώρα ταγματасφαλίτες που έχουν ακροβολιστεί πέριξ του χωριού παριστάνοντας τους αντάρτες είτε καλούν τους κρυμμένους να βγουν από τις κρυψώνες τους, δίνοντας τους διαβεβαιώσεις για την ασφάλειά τους, είτε πυροβολούν όσους προσπαθούν να φύγουν από το χωριό. Στο μεταξύ, οι κάτοικοι (στην συντριπτική τους πλειοψηφία ηλικιωμένοι, γυναίκες και παιδιά) έχουν μαζευτεί, υπό τις γερμανικές απειλές, στα δύο σημεία συγκέντρωσης.

Οι Γερμανοί δε δείχνουν καμία διάθεση να ακούσουν τις εξηγήσεις και φαίνονται αποφασισμένοι για την αποτρόπαιη συνέχεια. Οι προσπάθειες μεσολάβησης του ιερέα του χωριού, Δημήτρη Τομαρά και του προέδρου πέφτουν στο κενό.

Ο Σούμπερτ και η ομάδα του ετοιμάζουν την τελική φάση του προμελετημένου εγκλήματος. Τοποθετούν τους κατοίκους του χωριού σε σειρές των δύο και τριών ατόμων και δημιουργούν πομπές από την πλατεία προς το σπίτι του Νταμπούδη και από το κέντρο του προέδρου στο φούρνο του Γκουραμάνη.

Στην είσοδο του φούρνου «Γκουραμάνη» στήνουν ένα πολυβόλο και ξεκινούν να τον «γαζώνουν». Στο σπίτι του Νταμπούδη οι γρατσουνιές στους τοίχους καταμαρτυρούν την προσπάθεια των απελπισμένων εγκλείστων να σωθούν από τις φλόγες.

Οι Γερμανοί και οι ταγματασφαλίτες, δεν θα αποχωρήσουν παρά αργά το απόγευμα και αφού βεβαιωθούν ότι κανείς δεν έχει γλιτώσει της εκδικητικής τους μανίας, ότι δεν έχει απομείνει τίποτα να καεί και να λεηλατηθεί. Αφήνουν πίσω τους καταστροφή. Μια ακόμη μαύρη σελίδα στην ιστορία έχει γραφτεί, το Ολοκαύτωμα του μαρτυρικού Χορτιάτη έχει συντελεστεί.

«ΕΠΕΣΑΤΕ ΘΥΜΑΤΑ» τραγούδι από τη χορωδία

28 29 ΘΕΣΣΑΛΙΑ

- ΔΗΜΟΣ ΑΓΡΙΑΣ [Ν. ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ]
- ΔΗΜΟΣ ΝΕΑΣ ΑΓΧΙΑΛΟΥ [» »]
  - ΔΗΜΟΣ ΚΑΡΛΑΣ [» »]
- ΔΗΜΟΣ ΠΟΤΑΜΙΑΣ [Ν. ΛΑΡΙΣΑΣ]
- ΔΗΜΟΣ ΤΣΑΡΙΤΣΑΝΗΣ [» »]

30 ΤΣΑΡΙΤΣΑΝΗ

Η Τσαριτσάνη ήδη από την εποχή της Τουρκοκρατίας, ανέπτυξε μια δραστήρια εργατική τάξη, οικοδόμων, καπνεργατών και άλλων τεχνιτών, οι περισσότεροι από τους οποίους διέθεταν γυμνασιακή μόρφωση. Ήταν επομένως φυσιολογικό τα πρώτα φτερουγίσματα του αντάρτικου να ξεκινήσουν από εκεί. Οι περισσότεροι

κάτοικοι της Τσαριτσάνης είχαν ενταχθεί στις οργανώσεις του ΕΑΜ. Οι Ιταλοί γνωρίζοντας από τούς ντόπιους δοσίλογους τη δράση τους αυτή είχαν βάλει στο στόχαστρο την Τσαριτσάνη.

Στις 17 Νοεμβρίου 1942 είχε εκδοθεί η παρακάτω διαταγή:

ΙΤΑΛΙΚΟΝ ΦΡΟΥΡΑΡΧΕΙΟΝ ΕΛΑΣΣΩΝΟΣ

Ελασσώνα 17 Νοεμβρίου 1942

Εγώ, ο ανώτερος στρατιωτικός διοικητής της περιοχής Ελασσώνας, ταγματάρχης πεζικού ANTONIO ΦΕΣΤΙ, διατάσσω την απαγόρευσιν της κυκλοφορίας όλων των κατοίκων της πόλεως Τσαριτσάνης άμα τη δύσει του ηλίου. Κάθε παραβάτης θα εκτελείται επί τόπου άνευ ιδιαιτέρας προειδοποιήσεως.

Στις 12 Μαρτίου 1943 οι Ιταλοί έκαναν την πρώτη τους εξόρμηση. Ακολουθώντας τον δημόσιο δρόμο, ισχυρή θωρακισμένη φάλαγγα αυτοκινήτων με μελανοχιτώνες και συνεργάτες της Ρωμαϊκής λεγεώνας του Βασιλείου της Πίνδου, του πρίγκιπα Ντιαμάντε (Διαμαντή). Μόλις έφτασαν από όλες τις πλευρές στα πρώτα σπίτια δόθηκε από τον επικεφαλής όλων των δυνάμεων συνταγματάρχη της Καραμπινερίας και εθνοσύμβουλο του Φάτσιο (τίτλος διακεκριμένων φασιστών) Αντόνιο Βάλλι η διαταγή «ΦΟΚΟ» (φωτιά). Φτάνοντας ο Βάλλι στην πλατεία διέταξε να σημάνουν οι καμπάνες για να συγκεντρωθούν οι κάτοικοι και έδωσε την κατηγορηματική διαβεβαίωση μέσω του αντιπροέδρου της κοινότητας Πέτρου Δημοβέλη ότι δεν θα πάθουν τίποτα. Δεν χρειάστηκε όμως πολύς χρόνος για να δείξει τις πραγματικές του διαθέσεις. Στην πλατεία εμφανίσθηκε ένας έφιππος στρατιώτης σέρνοντας από τα μαλλιά τον σωφέρ Ιωάννη Σαπουνά, που είχε προσπαθήσει να διαφύγει. Ενώ στην αρχή έπειτα από δημόσια ανάκριση διέταξε να αφεθεί ελεύθερος, στη συνέχεια και αφού από

το συγκεντρωμένο πλήθος μια φωνή σπιούνου είπε: « Για κουμουνιστές ψάχνετε; Τον έχετε μπροστά σας », διέταξε την εκτέλεση του που έγινε από τον Ιταλό στρατιώτη με το περίστροφό του. Το πτώμα δε, το πέταξαν στο ποτάμι. Αμέσως μετά διέταξε να απομακρυνθούν τα γυναικόπαιδα και να σταλούν στην Ελασσόνα, με την εντολή να μην ξαναεπιστρέψουν. Μετά από μια μικρή σύσκεψη με τους υπόλοιπους αξιωματικούς, ξεχώρισε και απομάκρυνε από τις γραμμές των ανδρών 10 άτομα, κυρίως καθηγητές του γυμνασίου και γέροντες και έστησε τους υπόλοιπους στον τοίχο της πλατείας. Έπειτα από λίγα λεπτά 40 πτώματα σκέπαζαν την ιστορική πλατεία με τον θρυλικό πλάτανο και το αίμα τους πότισε τη γη της και το δένδρο της λευτεριάς. Από το μολύβι των πολυβόλων και από τις χαριστικές βολές των λεγεωνάριων που ακολούθησαν, ένας μόνο διασώθηκε, σκεπασμένος από τα πτώματα των άλλων. Λεγόταν Γιάννης Ζαρζώνης. Μέχρι το σούρουπο, που έφυγαν οι Ιταλοί, 360 από τα 600 σπίτια κάηκαν, αφού πρώτα λεηλατήθηκαν ολοκληρωτικά, όπως βέβαια και αυτά που δεν κάηκαν.

31 ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ

- ΔΗΜΟΣ ΑΜΦΙΣΣΑΣ [Ν. ΦΩΚΙΔΑΣ]
  - ΔΗΜΟΣ ΓΑΛΑΞΙΔΙΟΥ [» »]
  - ΔΗΜΟΣ ΓΡΑΒΙΑΣ [» »]
  - ΔΗΜΟΣ ΛΙΔΩΡΙΚΙΟΥ [» »]
  - ΔΗΜΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ [» »]
- ΔΗΜΟΣ ΥΠΑΤΗΣ [Ν. ΦΘΙΩΤΙΔΑΣ]
- ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΥΜΦΡΗΣΤΟΥ [» »]
- ΔΗΜΟΣ ΔΙΣΤΟΜΟΥ [Ν. ΒΟΙΩΤΙΑΣ]
  - ΔΗΜΟΣ ΝΙΚΑΙΑΣ [Ν. ΑΤΤΙΚΗΣ]

32 ΔΙΣΤΟΜΟ

Στις 10 Ιουνίου 1944 το Δίστομο γνώρισε μία από τις αγριότερες σφαγές που έγιναν ποτέ στον κόσμο. Διακόσιοι

δεκαοκτώ άνθρωποι θανατώθηκαν από τους Ναζί του Χίτλερ χωρίς να μάθουν ποτέ το γιατί. Ανάμεσα σ' αυτούς ανήμποροι γέροι, έγκυες γυναίκες, αβάπτιστα μωρά πρόσφεραν το αίμα τους για τη λευτεριά ,την ειρήνη, τον πολιτισμό.

Σάββατο 10 Ιουνίου 1944

Τα νέα από το μέτωπο ήταν καλά. Ξημέρωνε μια ακόμα μέρα εργασίας και ελπίδας. Η μέρα της λευτεριάς και της ειρήνης κοντοζύγωνε. Τέσσερις μέρες πριν, στις 6 Ιουνίου, οι σύμμαχοι είχαν αποβιβαστεί στη Νορμανδία. Οι Γερμανοί κατακτητές βλέποντας να φτάνει το τέλος της αυτοκρατορίας τους καταλαμβάνονται από αμόκ καταστροφής. Βγάζουν διαταγές γενοκτονίας.

"Ένας Γερμανός σκοτωμένος - πενήντα Έλληνες/δέκα Γερμανοί - ένα χωριό"

33 Ήθελαν να τρομοκρατήσουν τους κατοίκους ώστε να πάψουν να ενισχύουν τις οργανωμένες ανταρτικές ομάδες που δρούσαν στην περιοχή. Έτσι στο πλαίσιο των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων εκείνο το φοβερό πρωινό μια φάλαγγα επτά αυτοκινήτων με γερμανούς στρατιώτες (2ος λόχος του 2ου τάγματος του 7ου Συντάγματος της 1ης Μεραρχίας των Ες - Ες με έδρα την Λιβαδειά), ξεκίνησε από τη Λιβαδειά με κατεύθυνση προς το Δίστομο. Από αυτά τα δύο πρώτα που προπορεύονταν αρκετά, ήταν Ελληνικά επιταγμένα, γεμάτα με Γερμανούς στρατιώτες ντυμένους μαυραγορίτες. Αυτοί θα πρωτοκτυπούσαν τους αντάρτες που ανύποπτοι θα πλησίαζαν τα αυτοκίνητα και θα ενισχύονταν από τη δύναμη που θα ακολουθούσε. Από τον Καρακόλιθο και μετά σκορπούν το θάνατο. Σκοτώνουν πέντε και συλλαμβάνουν σαν ομήρους δώδεκα αγρότες ενώ θέριζαν. Στη διασταύρωση Διστόμου - Αράχωβας συναντιούνται με άλλα 60 αυτοκίνητα γεμάτα Γερμανούς στρατιώτες που έρχονταν από την Άμφισσα με κατεύθυνση

προς το Δίστομο. Μπαίνουν στο Δίστομο. Οι κάτοικοι είναι ανυποψίαστοι. Βλέποντας όμως τους ομήρους ανησυχούν. Η φάλαγγα ήταν πρωτόφαντα μεγάλη. Ο επικεφαλής καλεί τον Πρόεδρο και τον παπά τον χωριού από τους οποίους ζητά πληροφορίες για τις κινήσεις των ανταρτών στην περιοχή. Μη μπορώντας να μάθουν, αφού τοποθέτησαν στα υψώματα γύρω από το χωριό φυλάκια για τον έλεγχο και εκφοβισμό, επιδίδονται σε λεηλασίες.

Το μεσημέρι τα δύο επιταγμένα Ελληνικά αυτοκίνητα με τους μεταμφιεσμένους Γερμανούς στρατιώτες κατευθύνθηκαν προς τον Όσιο Λουκά. Λίγο πριν από το χωριό Στείρι δέχθηκαν επίθεση από τμήμα ανταρτών του ΕΛΑΣ (11ος λόχος του 3ου τάγματος, του 34ου συντάγματος), που είχε στήσει ενέδρα. Η μάχη ήταν σκληρή και κράτησε δύο ώρες περίπου. Το αντάρτικο τμήμα υποχώρησε μπροστά στον όγκο των Γερμανικών δυνάμεων που μόλις άκουσε πυροβολισμούς έφτασε στο Δίστομο. Οι απώλειες όμως των Γερμανών ήταν μεγάλες. Από τα δύο πρώτα αυτοκίνητα σώθηκαν ένας στρατιώτης και ένας οδηγός. Σκοτώθηκαν 40 Γερμανοί στρατιώτες περίπου. Ο επικεφαλής αξιωματικός Τεό, τραυματίζεται βαριά και λίγο αργότερα στο Δίστομο ξεψυχά. Ύστερα από τη συμπλοκή η Γερμανική φάλαγγα επέστρεψε στο Δίστομο. Αμέσως εκτελεί τους 12 ομήρους μπροστά στο Δημοτικό Σχολείο.

34 Σπαραγμός. Κι εδώ αρχίζει η τραγωδία του Διστόμου. Οι κάτοικοι, όσοι δεν κατάφεραν να διαφύγουν νωρίτερα από το Διάσκελο, τη μόνη αφύλακτη διάβαση, κλείνονται έντρομοι στα σπίτια τους. Τους έρημους δρόμους του χωριού διατρέχουν εξαγριωμένοι στρατιώτες με εφ' όπλου λόγχη. Μπαίνουν στα σπίτια, σκοτώνουν, καίνε, σφάζουν και βιάζουν. Γυναίκες, άνδρες, παιδιά, γέροι, γριές ακόμα και βρέφη λίγων ημερών πέρασαν από τον ίδιο τρομακτικό Γολγοθά. Απαίσιοι ακούγονται οι θρήνοι και οι οιμωγές

αυτών που ξεψυχούν. Τη νύχτα οι δολοφόνοι φοβήθηκαν και έφυγαν. Όταν ξύπνησε το Δίστομο το επόμενο πρωινό, ακούστηκαν οι θρήνοι των παιδιών που έρημα έκλαιγαν τους γονείς τους και οι γόοι των γερόντων.

Μέσα στη νύχτα μικρά παιδιά πήραν τους σκοτεινούς δρόμους προσπαθώντας να φτάσουν στα κοντινά χωριά.

Μετά τον πόλεμο και την ήττα των Γερμανών ο Διοικητής των Γερμανικών δυνάμεων που διέπραξαν το πανανθρώπινο έγκλημα του Διστόμου Χάνς Ζάμπελ συνελήφθη στο Παρίσι και εκδόθηκε από τις Γαλλικές αρχές στην Ελλάδα, ενώ όμως ήταν προφυλακισμένος και επρόκειτο να προσαχθεί σε δίκη ζητήθηκε από την Κυβέρνηση της τότε Δ. Γερμανίας και εστάλη σ' αυτή, όπου σύμφωνα με πληροφορίες αφέθηκε ελεύθερος...

35 ΝΙΚΑΙΑ

Το Μπλόκο της Κοκκινιάς 17 Αυγούστου 1944

Δεκάδες γερμανικά καμιόνια περικυκλώνουν τις γύρω περιοχές που περικλείουν την Κοκκινιά, από Κορυδαλλό, Αιγάλεω, Δαφνί και Ρέντη μέχρι Κερατσίνι, Φάληρο και Πειραιά, ο κλοιός σφίγγει. Μαζί με τους Ναζί κατακτητές καταφθάνει στην προσφυγούπολη του Πειραιά και το μηχανοκίνητο τμήμα του δοσίλογου Ν. Μπουραντά. Περί τους 3.000 βαριά οπλισμένους με πολυβόλα, όλμους, μυδράλια, ταχυβόλα, αυτόματα, Γερμανούς και Έλληνες ταγμασφαλίτες κυκλώνουν την πόλη που εκείνη την ώρα κοιμάται. Επικεφαλής ο συνταγματάρχης Πλυντζανόπουλος, ο ταγματάρχης Γιώργος Σγούρος και ο διοικητής του μηχανοκίνητου τμήματος της Αστυνομίας Νίκος Μπουραντάς. Μετά τις 6:00 π.μ. ακούγονται τα «χωνιά» στους δρόμους της Κοκκινιάς. Όχι τα χωνιά της ΕΠΟΝ και του ΕΛΑΣ που καλούσαν κάθε τόσο τον Κοκκινιώτικο λαό

σε αντίσταση και του έδιναν κουράγιο, μα τα χωνιά των ταγματασφαλιτών:

«Προσοχή-προσοχή! Σας μιλάνε τα τάγματα ασφαλείας. Όλοι οι άνδρες από 14-60 ετών να πάνε στην πλατεία της Οσίας Ξένης για έλεγχο ταυτοτήτων. Όσοι πιαστούν στα σπίτια τους θα τουφεκίζονται επί τόπου».

Πανικός σε κάθε σπίτι και σε κάθε δρόμο της πόλης. Μερικοί κρύβονται όπως-όπως σε στέγες, καταπακτές, πηγάδια, όπου βρουν. Αρκετοί ήταν εκείνοι που δεν υπάκουσαν στην εντολή και εκτελέστηκαν επί τόπου στα σπίτια τους. Οι γυναίκες με τα παιδιά κλαίνε και οδύρονται ακολουθώντας με αγωνία τους δικούς τους ανθρώπους. Οι Γερμανοί αρχίζουν να καίνε τα σπίτια. Οι ταγματασφαλίτες μπαίνουν στα σπίτια και αρπάζουν ότι βρουν, καταστρέφουν, καίνε, βρίζουν και χτυπούν τα γυναικόπαιδα. Η μικρή αντίσταση που πρόλαβαν να δεχτούν από ομάδες ΕΛΑΣιτών πνίγεται στο αίμα. Οι πρώτοι νεκροί πέφτουν σε διάφορους δρόμους.

Γύρω στις 8.00 π.μ. η πλατεία της Οσίας Ξένης, αλλά και οι γύρω δρόμοι, έχουν γεμίσει από κόσμο. Περίπου 25.000 άτομα. Χωρίζονται κατά ομάδες σε πεντάδες με κενά μεταξύ τους για να μπορούν οι δήμιοι και να υποδεικνύουν όποιον θέλουν. Η εντολή είναι να κάθονται γονατιστοί με ψηλά το κεφάλι. Η ζέστη είναι αφόρητη και αρκετοί είναι αυτοί που λιποθυμούν και ζητούν εναγωνίως λίγες σταγόνες νερό. Όσες γυναίκες προσπαθούν να πλησιάσουν τους κρατούμενους προσφέροντάς τους από τις πήλινες στάμνες λίγο νερό, κακοποιούνται μπροστά σε όλους. Ο ήλιος ανεβαίνει ψηλά, τα παλικάρια γονατισμένα με τα πρόσωπά τους γυρισμένα προς τη Μάντρα περιμένουν με αγωνία. Ο συνταγματάρχης των ταγματασφαλιτών Ι. Πλυντζανόπουλος δίνει το γενικό πρόσταγμα.

Στην πλατεία εμφανίζονται ελάχιστοι Κοκκινιώτες που φορούν μαύρες κουκούλες και έχουν καλυμμένα τα πρόσωπά τους. Ο ρόλος τους είναι συγκεκριμένος, ως γνήσιοι προδότες υποδεικνύουν ποιους να εκτελέσουν.

Οι κουκουλοφόροι σέρνονται μέσα στο πλήθος και διαλέγουν ... ο δήμιος εκτελεί. Μέχρι να τους πάνε στον τόπο της εκτέλεσης τους βασανίζουν απάνθρωπα για να προδώσουν. Χαρακτηριστικό της ανδρείας, του υψηλού φρονήματος και του πατριωτισμού των εκτελεσθέντων είναι ότι λίγο πριν το θάνατο και με αντάλλαγμα την ίδια τους τη ζωή, κανείς δεν πρόδωσε άλλο συναγωνιστή του. Ενώ πολλοί ήταν αυτοί που πριν πέσουν νεκροί έδιναν θάρρος στους υπόλοιπους προτρέποντάς τους να αγωνιστούν ενάντια στο φασισμό.

Ο τόπος εκτέλεσης είναι κοντά στην πλατεία της Οσίας Ξένης στη μάντρα ενός ταπητουργείου , στη συμβολή των οδών Κιλικίας και Θειρών. Η μάντρα του υφαντουργείου Παγιασλή γεμίζει με παλικάρια.

36 Στην πλατεία Οσίας Ξένης συνεχίζεται η τραγωδία. Εκατοντάδες γυναίκες προσπαθούν να ανακουφίσουν τον πόνο των αγωνιστών και με στάμνες κουβαλούν λίγο νερό και λίγο ψωμί. Οι δήμιοι σπάνε τις στάμνες, κλωτσάνε τις γυναίκες και βρίζουν.. Τα παιδιά κλαίει και σπαράζουν: Η ζέστη, η δίψα, ο φόβος έχει σκεπάσει τα πρόσωπα και τις ψυχές όλων. Οι Γερμανοί και οι «Έλληνες» συνεργάτες τους χαμογελούν σαρκαστικά. Η αγωνία της διαλογής συνεχίζεται, οι ριπές στη Μάντρα συνεχίζονται, το Μαρτύριο τελειωμό δεν έχει. Έχουν προηγηθεί κι άλλες ομαδικές εκτελέσεις στα Καμένα, στη συμβολή των οδών Ακροπόλεως και Αρτέμιδος. Εκεί εκτελούνται 46 πατριώτες οι οποίοι μεταφέρθηκαν στην περιοχή με καμιόνια από την Οσία Ξένη.

Η αυλαία αυτής της τραγωδίας έκλεισε γύρω στις 6:00 μ.μ. με ένα ξεδιάλεγμα περίπου 8.000 Κοκκινιωτών ομήρων. Ένα τεράστιο ανθρώπινο ποτάμι ξεκίνησε από την Κοκκινιά για το στρατόπεδο του Χαϊδαρίου. Οι όμηροι οδηγούνται, σε φάλαγγα ανά τέσσερις, και σ' αυτή την απόσταση, περίπου 7 χιλιομέτρων όσοι πέφτουν κάτω από την εξάντληση, τη δίψα ή τη ζέστη, βασανίζονται αμέσως. Σε όλους τους δρόμους της Κοκκινιάς ακούς μόνο κλάματα μανάδων, συζύγων και παιδιών, ενώ από παντού ρέει αίμα και η πόλη μυρίζει θάνατο. Από το Χαϊδάρι γύρω στα 1.800 άτομα σέρνονται στα κολαστήρια της Γερμανίας. Κοκκινιώτες κλείστηκαν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης στο Μανχάϊμ, Νταχάου, Μπούνχεβαλντ, Άουσβιτς και αλλού.

VIDEO : ΣΚΗΝΗ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗΣ ΤΗΣ ΕΚΤΕΛΕΣΗΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΑΙΝΙΑ « ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ» ΤΟΥ Π.ΒΟΥΛΓΑΡΗ ΠΟΥ ΑΦΟΡΑ ΣΤΗΝ ΕΚΤΕΛΕΣΗ 200 ΑΓΩΝΙΣΤΩΝ ΣΤΗΝ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗ ΤΗΝ 1^η ΜΑΪΟΥ 1944

«ΣΑΒΒΑΤΟΒΡΑΔΟ ΣΤΗΝ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗ» τραγούδι από τη Χορωδία

37 38 39 ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ

- ΔΗΜΟΣ ΑΙΓΙΟΥ [Ν. ΑΧΑΪΑΣ]
- ΔΗΜΟΣ ΚΑΛΑΒΡΥΤΩΝ [» »]
  - ΔΗΜΟΣ ΤΡΙΤΑΙΑΣ [» »]
- ΔΗΜΟΣ ΑΕΤΟΥ [Ν. ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ]
- ΔΗΜΟΣ ΛΕΒΙΔΙΟΥ [Ν. ΑΡΚΑΔΙΑΣ]
- ΔΗΜΟΣ ΘΕΡΑΠΝΩΝ [Ν. ΛΑΚΩΝΙΑΣ]

40 ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ

Οι Γερμανοί μπήκαν στα Καλάβρυτα στις 09/12. Δημιούργησαν έναν ασφυκτικό κλοιό γύρω από την πόλη, προκειμένου να μην μπορεί κανείς να ξεφύγει. Την έντονη ανησυχία των κατοίκων κατάφερε, παραπλανώντας τους,

να κατευνάσει ο Γερμανός Διοικητής, ο οποίος τους διαβεβαίωσε ότι δεν πρόκειται κανείς να πάθει τίποτε και ότι ο στόχος τους ήταν η εξόντωση των ανταρτών. Προχώρησαν αρχικά στην πυρπόληση σπιτιών που ανήκαν σε αντάρτες και αναζήτησαν την τύχη των Γερμανών τραυματιών της Μάχης της Κερπινής. Στις 12/12, οι Γερμανοί άρχισαν να ετοιμάζονται για να αποχωρήσουν την επομένη. Το πρωί στις 13/12, ημέρα Δευτέρα, πριν καλά καλά ξημερώσει, χτύπησαν τις καμπάνες της κεντρικής εκκλησίας και Γερμανοί αξιωματικοί και στρατιώτες διέταξαν να συγκεντρωθούν όλοι οι κάτοικοι στο Δημοτικό Σχολείο, αφού πάρουν μαζί τους μια κουβέρτα και τρόφιμα μιας ημέρας. Στο κτίριο του σχολείου έγινε ο χωρισμός και ο αποχωρισμός. **41** Τα γυναικόπαιδα κλείστηκαν στο σχολείο και οι άνδρες από 14 χρονών και πάνω οδηγήθηκαν σε φάλαγγες στην κοντινή Ράχη του Καππή. Ο χώρος ήταν προσεκτικά επιλεγμένος. Η αμφιθεατρική του διαμόρφωση δεν θα επέτρεπε σε κανένα να γλιτώσει. Οι Καλαβρυτινοί ήταν αναγκασμένοι να βλέπουν τις περιουσίες τους, τα σπίτια και ολόκληρη την πόλη, να καίγονται και, μαζί τους, να παραδίδονται στη φωτιά οι γυναίκες και τα ανήλικα παιδιά τους έγκλειστα στο κτίριο του Σχολείου, το οποίο φρουρούσαν πάνοπλοι στρατιώτες.

Ο Γερμανός Διοικητής, για να καθησυχάσει και να παραπλανήσει τους συγκεντρωμένους, έδωσε το λόγο της στρατιωτικής του τιμής ότι δεν πρόκειται να τους σκοτώσουν. Ολόκληρη η πόλη παραδόθηκε στις φλόγες.

42 Την ίδια στιγμή ο Οδοντωτός κατηφόριζε κατάφορτος με τις σοδιές από το πλιάτσικο των Γερμανών στα σπίτια, στα μαγαζιά και τις αποθήκες, απ' όπου άρπαξαν ό,τι πολύτιμο υπήρχε. Μαζί και τα χρήματα και τα αποθέματα των Τραπεζών και των Δημοσιών Υπηρεσιών, αφού προηγουμένως ανάγκασαν τους Διευθυντές να τα

παραδώσουν. Από το ξενοδοχείο «Μέγας Αλέξανδρος», με μια πράσινη και ύστερα μια κόκκινη φωτοβολίδα, δόθηκε το σύνθημα της εκτέλεσης. Τα πολυβόλα θέρισαν τους Καλαβρυτινούς. Ακολούθησε η χαριστική βολή που ολοκλήρωσε το έγκλημα. Διασώθηκαν 13 άτομα. Στο δημοτικό σχολείο, τα γυναικόπαιδα έζησαν στιγμές αγωνίας και τρόμου, καθώς οι φλόγες έζωναν το κτίριο του σχολείου. Σπάζοντας πόρτες και παράθυρα κατάφεραν τελικά να ξεφύγουν τρέχοντας μακριά από τα σπίτια που φλέγονταν, άρχισαν να αναζητούν τους δικούς τους. Ύστερα, οι γυναίκες ανηφόρισαν προς το μέρος που είχαν οδηγήσει τους άνδρες και βρέθηκαν μπροστά στο πιο φρικιαστικό και απάνθρωπο θέαμα. Άνδρες, πατεράδες, γιοι και αδελφοί κείτονταν νεκροί πλημμυρισμένοι στο αίμα. Το μεγάλο Δράμα των Καλαβρύτων είχε ξεκινήσει. Τα νιάτα, οι δημιουργικές δυνάμεις της πόλης, περιουσίες και κόποι χρόνων αφανίστηκαν στις 2:34' της 13ης Δεκεμβρίου 1943, όπως δείχνουν οι δείκτες του σταματημένου ρολογιού της εκκλησίας. Η συνέχεια του δράματος βρήκε τις γυναίκες να προσπαθούν με τα νύχια να σκάψουν πρόχειρους τάφους στην παγωμένη γη του Δεκέμβρη, για να θάψουν τους νεκρούς τους. Με τις κουβέρτες που είχαν κοντά τους, μετέφεραν τους σκοτωμένους στο νεκροταφείο και άλλους έθαψαν εκεί στο λόφο. Ακολούθησε η προσπάθεια της επιβίωσης μέσα στα χαλάσματα, που έμελλε για χρόνια να στεγάσουν τις απορφανισμένες οικογένειες.

VIDEO: ΜΑΡΤΥΡΙΑ ΕΠΙΖΩΝΤΑ ΑΠΟ ΚΑΛΑΒΡΥΤΑ

43 ΚΕΦΑΛΟΝΙΑ

ΔΗΜΟΣ ΕΛΕΙΟΥ ΠΡΟΝΩΝ

44 ΑΓΡΙΝΙΑ

Στα Αγρίνια της Κεφαλονιάς οι κάτοικοι που εκτελέστηκαν από τους Γερμανούς και τους συνεργάτες τους, το

καλοκαίρι του 1944, ήταν όλοι τους «**οι Έλληνες που αντιστέκονται**». Εργάτες της γης, κτηνοτρόφοι, φτωχοί, οπωσδήποτε με χαμηλή μόρφωση αλλά με ενιαίο κώδικα συμπεριφοράς.: αντίσταση, πάλη, αγώνα για εθνική ανεξαρτησία, ανυποταξία.

Οι Γερμανοί και οι συνεργάτες τους πήραν από τους φτωχούς ανθρώπους ό,τι μπορούσαν να μεταφέρουν, κατέστρεψαν ό,τι δεν μπορούσαν να μετακινήσουν. Στη συνέχεια έκαψαν τα φτωχόσπιτα, ένα χωριό ολόκληρο, και τέλος σκότωσαν 17 άνδρες κυρίως νέους, στην προσπάθειά τους να διακόψουν το νήμα της ζωής. Το καλοκαίρι του 1944 χάθηκε το 25% του ανδρικού πληθυσμού στα Αγρινία, κάηκαν τα 25 από τα 35 σπίτια του χωριού , λεηλατήθηκε με τρόπο αδίστακτο κάθε περιουσιακό στοιχείο. Σήμερα για τους κατοίκους της Κεφαλονιάς οι εκτελεσμένοι των Αγρινίων είναι «**ΦΩΣ και ΦΑΡΟΣ**»

45 ΚΡΗΤΗ

- ΔΗΜΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΣΕΛΙΝΟΥ [Ν. ΧΑΝΙΩΝ]
  - ΔΗΜΟΣ ΒΟΥΚΟΛΙΩΝ [» »]
  - ΔΗΜΟΣ ΚΑΝΔΑΝΟΥ [» »]
  - ΔΗΜΟΣ ΜΟΥΣΟΥΡΩΝ [» »]
  - ΔΗΜΟΣ ΜΗΘΥΜΝΗΣ [» »]
- ΔΗΜΟΣ ΛΑΜΝΗΣ [Ν. ΡΕΘΥΜΝΟΥ]
  - ΔΗΜΟΣ ΣΥΒΡΙΝΟΥ [» »]
  - ΔΗΜΟΣ ΑΝΩΓΕΙΩΝ [» »]
  - ΔΗΜΟΣ ΚΟΥΡΗΤΩΝ [» »]
- ΔΗΜΟΣ ΒΙΑΝΝΟΥ [Ν. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ]
  - ΔΗΜΟΣ ΖΑΡΟΥ [» »]
  - ΔΗΜΟΣ ΚΡΟΥΣΩΝΑ [» »]
  - ΔΗΜΟΣ ΤΥΛΙΣΟΥ [» »]
  - ΔΗΜΟΣ ΤΥΜΠΑΚΙΟΥ [» »]
- ΔΗΜΟΣ ΙΕΡΑΠΕΤΡΑΣ [Ν. ΛΑΣΙΘΙΟΥ]

46 ΚΑΝΔΑΝΟΣ

Το χωριό Κάνδανος κοντά στα Χανιά, όπου σε μάχες έχασαν τη ζωή τους αρκετοί Γερμανοί, ήταν το πρώτο χωριό στην Ευρώπη, το οποίο έκαψαν ολοσχερώς, προσπάθησαν να εκθεμελιώσουν κάθε πέτρα οικήματος και απαγόρευσαν στους κατοίκους να επιστρέψουν στα σπίτια τους όσο διαρκούσε η κατοχή. Είναι η μοναδική περίπτωση εγκλήματος πολέμου, όπου ο θύτης όχι μόνον αναγνωρίζει το έγκλημά του, αλλά το προπαγανδίζει προς παραδειγματισμό των υπολοίπων

Στις 24 Μαΐου, μετά από σφοδρή μάχη στο φαράγγι της Κανδάνου, σκοτώνονται πολλοί Γερμανοί. Παρότι η «Μάχη» τελειώνει στις 31 Μαΐου, οι Ναζί επιστρέφουν στο χωριό. Τη Δευτέρα 2 Ιουνίου μετά από διαταγή του Γκαίρινγκ ξεκινά η ανείπωτη σφαγή, η οποία ολοκληρώνεται την επόμενη μέρα 3 Ιουνίου 1941. Αρχίζει ο ανελέητος βομβαρδισμός του χωριού, ενώ στη συνέχεια τμήματα του ναζιστικού στρατού μπαίνουν στο χωριό.

Η Κάνδανος γίνεται ολοκαύτωμα. Οι Ναζί συγκεντρώνουν κατά ομάδες τους κατοίκους και αρχίζουν οι εκτελέσεις. Οι περίπου 180 κάτοικοι της Κανδάνου δολοφονούνται, τα σπίτια τους πυρπολούνται, ακόμα και τα ζώα τους σφάζονται. Το μένος των Ναζί είναι τέτοιο που αφήνουν και γραπτές αποδείξεις της θηριωδίας τους, τρεις επιγραφές, μοναδικά ιστορικά μνημεία σε όλη την Ευρώπη, γιατί όπου αλλού κατέστρεψαν οι Ναζί δεν άφησαν και δεν τόνισαν τόσο πολύ την αντίσταση που συνάντησαν.

47 Τις δύο πινακίδες – επιγραφές τις τοποθέτησαν στις εισόδους της Καντάνου από Χανιά και Παλαιόχωρα. Την τρίτη, που είναι από μάρμαρο, την έφεραν στην Κάντανο το 1943 προοριζόμενη προφανώς για το μνημείο που θα κατασκεύαζαν. Είναι γραμμένες στα Ελληνικά και τα Γερμανικά.

Η πρώτη αναφέρει: “Δια την κτηνώδη δολοφονία Γερμανών αλεξιπτωτιστών, αλπινιστών και του μηχανικού από άνδρας , γυναίκας και παιδιά και παπάδες μαζί και διότι ετόλμησαν να αντισταθούν κατά του μεγάλου Ράιχ, κατεστράφη την 3-6-1941 η Κάνδανος εκ θεμελίων , διά να μην επανοικοδομηθεί πλέον ποτέ.”

Η δεύτερη αναφέρει: “Ως αντίποινων των από οπλισμένων πολιτών ανδρών και γυναικών εκ των όπισθεν δολοφονηθέντων Γερμανών στρατιωτών κατεστράφη η Κάνδανος. ”

Η τρίτη (μαρμαρίνη) αναφέρει :“Εδώ υπήρχε η Κάνδανος. Κατεστράφη προς εξιλασμόν της δολοφονίας 25 Γερμανών στρατιωτικών.”

48 ΒΙΑΝΝΟΣ

Τον Σεπτέμβριο του 1943, μετά την εκτέλεση από ομάδα ανταρτών των δυο Γερμανών στρατιωτών του φυλακίου που είχαν εγκαταστήσει οι κατακτητές στο ορεινό και πανέμορφο χωριό της Σύμης, ο Γερμανός στρατηγός, διοικητής Φρουρίου Κρήτης, Μίλερ, σε διαταγή του προς τις στρατιωτικές δυνάμεις που εστάλησαν στη Βιάννο, αναφέρει:

«Καταστρέψατε την επαρχία Βιάννου, εκτελέσατε πάραυτα, χωρίς διαδικασία, τους άρρενες που είναι πάνω από 16 ετών και όλους όσους συλλαμβάνονται στην ύπαιθρο ανεξαρτήτως φύλου και ηλικίας».

Εκτελώντας τη διαταγή του Μίλερ, στις 12 του ίδιου μήνα, ένας γερμανικός λόχος κινήθηκε προς τη Σύμη για να πάρει εκδίκηση για τους δυο Γερμανούς που εκτελέστηκαν.

Οι αντάρτες, είχαν οχυρωθεί στο στενό πέρασμα «Κορνιαχτός» και στην μάχη που ακολούθησε οι Γερμανοί υπέστησαν σημαντικές απώλειες.

Τα γεγονότα που ακολούθησαν θα μείνουν στην Ιστορία σαν μια από τις πλέον εεγκληματικές πράξεις των Ναζί στην Κρήτη.

Την 14η Σεπτεμβρίου πολυπληθείς γερμανικές δυνάμεις κινήθηκαν από το Ηράκλειο προς την περιοχή της Βιάννου και, αμέσως μετά τις μαζικές εκτελέσεις του άμαχου πληθυσμού, αφού λεηλάτησαν τα χωριά, τους έβαλαν φωτιά.

Τριακόσιοι εξήντα ένας (361) πατριώτες στήθηκαν στα εκτελεστικά αποσπάσματα. Σύμφωνα με τον τελικό απολογισμό ο αριθμός των θυμάτων ανήλθε στους 401.

Την επομένη 15 Σεπτεμβρίου, ημέρα της γιορτής του Τιμίου Σταυρού, οι Γερμανοί μάζεψαν στο ιστορικό κτίριο του Γυμνασίου Βιάννου 500 ακόμη πατριώτες, τους οποίους επρόκειτο να εκτελέσουν. Ωστόσο, μετά την παρέμβαση του Ερυθρού Σταυρού και του αρχιμανδρίτη και μετέπειτα αρχιεπισκόπου Κρήτης Ευγένιου Ψαλιδάκη, αποφεύχθηκαν τα χειρότερα.

Το Ολοκαύτωμα της Βιάννου αναγνωρίστηκε από την πολιτεία και η 14η Σεπτεμβρίου είναι για το Δήμο Βιάννου «Τοπική Εορτή Εθνικής Σημασίας».

Τα χωριά της Βιάννου λέγονται και «Καημένα Χωριά».

Τα «Καημένα χωριά» τραγούδησαν τον πόνο τους και έδωσαν όρκο, όπως καταλήγει ένα από τα πολλά ποιήματα της περιοχής:

**...«πως θα χτίσουμε πάλι πατρίδα
από στάχτη, φωτιά και καπνιά»... 49 50**

4. ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ 51

Στις αρχές του 20ου αιώνα, στην Ελλάδα ζούσαν 10.000 περίπου Εβραίοι. Μετά τους Βαλκανικούς πολέμους (1912-13) ο αριθμός των Εβραίων έφθασε τους 100.000 περίπου. Κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο 12.898 Εβραίοι πολέμησαν στις τάξεις του Ελληνικού Στρατού. Μετά το τέλος του Πολέμου υπήρχαν στην Ελλάδα λιγότεροι από 10.000 Εβραίοι. Κατά τη ναζιστική κατοχή, οι ισραηλιτικές κοινότητες της Ελλάδας αποδεκατίσθηκαν με τη μεταφορά των Εβραίων σε στρατόπεδα συγκεντρώσεως στην Πολωνία και στη Γερμανία ή με την εκτέλεσή τους στην Ελλάδα. Οι απώλειες ήταν 86% του εβραϊκού πληθυσμού της Ελλάδας, δηλαδή από τα υψηλότερα ποσοστά της Ευρώπης.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ

52 ΙΩΑΝΝΙΝΑ

Οι περίπου 2.000 Γιαννιώτες Εβραίοι μεταφέρθηκαν σε παραπήγματα στη Λάρισα, όπου παρέμειναν για μια περίπου εβδομάδα. Αναγκάστηκαν να αφήσουν όλα τα τιμαλφή και τα χρυσαφικά που μετέφεραν στους Γερμανούς φρουρούς, προτού επιβιβαστούν στο τρένο του θανάτου που ερχόταν από το σιδηροδρομικό σταθμό του Ρουφ, στην Αθήνα. **53** Η αμαξοστοιχία πέρασε την πύλη του Μπίρκεναου στις 11 Απριλίου 1944. Ήταν η αρχή μιας απεριγραπτής Οδύσσειας. Μετά από ένα χρόνο, τον Μάιο του 1945, μόλις 116 Γιαννιώτες βρίσκονταν ακόμα στη ζωή. 1.850 είχαν εξοντωθεί στους θαλάμους αερίων ή είχαν πεθάνει από την εξάντληση

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 54

Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης με διακυμάνσεις ακμής και παρακμής μέσα στο χρόνο πορεύτηκαν αρμονικά με τα

άλλα δύο πολυπληθή σύννοικα στοιχεία της πόλης , Τούρκους και Έλληνες , για πέντε αιώνες ως τα μέσα του 20ου αιώνα δίνοντας τον πολιτιστικό και γλωσσικό τόνο στην πολυεθνική κοινωνία της πόλης. **55**

Στις 11.7.1942 οι άνδρες Εβραίοι ηλικίας 18 - 45 ετών διατάχτηκαν να παρουσιαστούν στην πλατεία Ελευθερίας. Εκεί, αφού υπέστησαν απερίγραπτα μαρτύρια και εξευτελισμούς, καταγράφηκαν και οδηγήθηκαν σε καταναγκαστικά έργα.

Η Κοινότητα κατέβαλε στους Ναζί 2,5 δισ. δρχ. για να τους απελευθερώσει. Στο τέλος του ίδιου χρόνου, οι Ναζί κατάσχεσαν τις ανθούσες εβραϊκές επιχειρήσεις και κατέστρεψαν το Ισραηλιτικό Νεκροταφείο. **56** Στις 6.2.43 έφτασε στη Θεσσαλονίκη μια επιτροπή των SD με επικεφαλής τους Νήτερ Βισλιτσένι και Αλόις Μπρύνερ και έβαλε σε κίνηση τον μηχανισμό για το οριστικό ξεκλήρισμα των Εβραίων, που υποχρεώθηκαν να φορούν το κίτρινο άστρο του Δαυίδ και να κατοικούν σε ορισμένες μόνο συνοικίες (γκέτο). Τους απαγορεύτηκε επίσης η χρήση τηλεφώνων και δημοσίων μεταφορικών μέσων. Οι Ναζί κρύβοντας τις πραγματικές τους προθέσεις, ισχυρίζονταν μέσω του Αρχιρραβίνου Κόρετς ότι απέβλεπαν στην αναδιοργάνωση της Κοινότητας.

57 Στις 6 Μαρτίου 1943 απαγορεύτηκε η έξοδος των Εβραίων από τα γκέτο, ενώ στο συνοικισμό του Βαρώνου Χιρς στήθηκε το σκηνικό για την τελευταία πράξη της τραγωδίας. Στις 15 Μαρτίου 1943 αναχώρησε ο πρώτος συρμός με προορισμό τα στρατόπεδα του θανάτου Αουσβιτς και Μπίρκεναου. 19 διαδοχικές αποστολές μετέφεραν σε λίγες μόνο εβδομάδες τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης, στοιβαγμένους σε βαγόνια που προορίζονταν για ζώα, στον τόπο της εξόντωσης. Από τους 46.091 Θεσσαλονικείς Εβραίους που μεταφέρθηκαν στα

στρατόπεδα συγκέντρωσης, επέστρεψαν μόνο 1950, δηλ. ένα ποσοστό 4% περίπου.

«**ΑΣΜΑ ΑΣΜΑΤΩΝ**» τραγούδι από τη χορωδία

5. ΠΟΛΕΜΙΚΕΣ ΑΠΟΖΗΜΙΩΣΕΙΣ 58

ΣΤΟΝ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ ο Ελληνικός Λαός κατάφερε την πρώτη ήττα στον Άξονα. Ο Χίτλερ τότε με μια στρατιά 500 χιλιάδων στρατιωτών εισβάλλει και κατακτά την Ελλάδα. Η ηρωική όμως αντίσταση του Ελληνικού Λαού ανάτρεψε όλα του τα σχέδια. Τη στρατιά του Χίτλερ συνόδευε ένα οικονομικό επιτελείο, το οποίο αμέσως επέπεσε εναντίον της εθνικής μας οικονομίας. Άρπαξε το 51% των μετοχών σε όλες τις κρατικές επιχειρήσεις, στις μεγάλες ιδιωτικές εταιρείες και στις τράπεζες. Επιπλέον προέβη στην κατάσχεση του 10% της αγροτικής παραγωγής. Εκτός από αυτά, κατάσχεσε όλα τα ασημένια, νικέλινα και χάλκινα νομίσματα, τα έλιωσε και πέτυχε να πάρει 19 τόνους ασήμι, 71,10 τόνους χαλκό, 10 τόνους νικέλιο και 1,51 τόνους ψευδάργυρο. Υποχρέωσε επίσης τον σκλαβωμένο λαό να διατρέφει τον στρατό κατοχής: 500 χιλιάδες Γερμανούς στρατιώτες, 250 χιλιάδες Ιταλούς στρατιώτες και 60 χιλιάδες Βούλγαρους. Αλλά και τον γερμανικό στρατό της Αφρικής.

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΛΑΟΣ υπέστη μια πρωτόφαντη τραγωδία, τέτοιας μορφής σε έκταση και ένταση, η οποία δεν προσομοιάζει με καμιά άλλη χώρα. Είναι η μοναδική που, όταν τέλειωσε η Κατοχή, είχε λιγότερο πληθυσμό από τότε που άρχισε. Η Ελλάδα απώλεσε το 13,5% του πληθυσμού της. Η ΕΣΣΔ το 10%. Η Πολωνία το 8%. Η Γιουγκοσλαβία το 6%. Ταυτόχρονα, οι Γερμανοί άρπαξαν από τη χώρα μας αρχαιολογικούς θησαυρούς και έργα τέχνης αμύθητης αξίας. **59**

ΤΙΣ ΤΕΡΑΣΤΙΕΣ αυτές καταστροφές οι Διεθνείς Κανόνες Δικαίου επιβάλλουν στη χώρα εισβολής και κατοχής να τις

επανορθώσει. Τον Φεβρουάριο του 1946, συνήλθε στο Παρίσι η 19μελής Διασυμμαχική Επιτροπή και καταλόγισε τι οφείλει κάθε χώρα του Άξονα σε κάθε χώρα που κατέκτησε. Για τη Γερμανία προσδιόρισε ότι πρέπει να πληρώσει στην Ελλάδα 7 δισ. 100 εκατομμύρια δολάρια, αγοραστικής αξίας του 1938. Αυτό το ποσό είναι καθορισμένο, καταγραμμένο, γνωστοποιημένο, αναμφισβήτητο. Κανένας δεν μπορεί να το αλλοιώσει, να το διαγράψει, να το αμφισβητήσει. Γι' αυτό δεν χρειάζεται το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους. Η Γερμανία οφείλει να το καταβάλλει ως επανορθώσεις, για την καταστροφή που επέφερε στην οικονομία της Ελλάδας.

[Απόσπασμα από το άρθρο του Μανόλη Γλέζου «Η μόνη πικρή αλήθεια για τις πολεμικές αποζημιώσεις» στο TVXS]

VIDEO: ΓΕΡΜΑΝΟΙ ΜΑΘΗΤΕΣ ΦΥΤΕΥΟΥΝ ΜΑΖΙ ΜΕ ΕΛΛΗΝΕΣ ΜΑΘΗΤΕΣ ΣΤΟ ΠΑΡΚΟ ΜΝΗΜΗΣ ΤΟΥ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑΤΟΣ

6. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

60 Η κληρονομιά των Ναζί ήταν μια τεράστια αυτοκρατορία φόνων, διαρπαγής και εκμετάλλευσης που επηρέασε όχι μόνο την Ελλάδα αλλά και κάθε χώρα της Ευρώπης. Το κόστος σε ανθρώπινες ζωές ήταν τεράστιο.

Συνειδητοποιώντας το πλήρες μέγεθος και τις ηθικές συνέπειες αυτής της τραγικής εποχής

Αναπτύσσοντας κριτική σκέψη απέναντι σε κάθε μορφή φασισμού και ρατσισμού

Καλλιεργώντας αίσθημα δημοκρατικής ευθύνης

και

61 Έχοντας ως γνώμονα την αξία «ΑΝΘΡΩΠΟΣ»

ας μας καθοδηγούν τα λόγια του Νίκου Καζαντζάκη στην
«Ασκητική»

62 ...Οι νεκροί σου δεν κείτονται στο χώμα.

Γενήκαν πουλιά, δέντρα, αέρας.

Κάθεσαι στον ίσκιο τους, θρέφεις

με τη σάρκα τους,

αναπνές το χνώτο τους.

Γενήκαν ιδέες και πάθη και ορίζουν

τη βουλή σου και την πράξη...

VIDEO: «ΗΡΩΕΣ»